

FIGYELŐ

550 éves a magyarországi könyvnyomtatás. 550 évvel ezelőtt, 1473. június 5-én fejezte be Budán Andreas Hess könyvnyomtató a *Chronica Hungarorum* nyomtatását. Erre a jeles alkalomra az év folyamán több megemlékezést és tudományos konferenciát rendeztek országszerte.

Az Országos Széchényi Könyvtár 2023. május 27-én ünnepélyes keretek között emlékezett meg az első Magyarországon nyomtatott könyvről. Ebből az alkalomból a nemzeti könyvtár kiadásában megjelent és bemutatták a *Chronica Hungarorum*, más néven a *Budai krónika* új hasonmás kiadását.

Andreas Hess latin nyelvű könyve a magyarok történetéről 550 évvel ezelőtt, 1473. pünkösöd vigíliáján, azaz előestéjén jelent meg, amely akkor június 5-re, idén pedig május 27-re esett. Először maga Hess „szólt” meg. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk ugyanis, hogy a *Budai krónika* nyomdászától eredeti szövege is fennmaradt, mert ő írta a krónika elé az ajánlást. Ennek Horváth Jánostól származó szép veretes magyar fordítását Szabó Sipos Barnabás előadásában hallhattuk. Majd köszöntőt mondott Rózsa Dávid, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója és Csák János miniszter képviselőjében Szóllás Péter, a Kulturális és Innovációs Minisztérium Kulturáért Felelős Államtitkárság Könyvtári és Levéltári főosztályának vezetője.

Farkas Gábor Farkas *András*, a *könyvmester* címmel méltatta Andreas Hess működését. Azt hihetnénk, hogy a *Chronica* nyomdászáról már mindent tudunk, de Farkas Gábor Farkas (OSZK) művelődéstörténész újszerű szempontokból vizsgálta Hess budai tevékenységét. Előadásában az európai ősnymdászat (azaz a könyvnyomtatás feltalálásától 1500-ig terjedő korszak) számadatainak és szereplőinek ismeretében vizsgálta Hess budai megjelenését, munkásságát. Az előadás szerkesztett változata a *Magyar Könyvszemle* jelen számában, a 12–27. oldalon olvasható.

A *Chronica* kolofónjának köszönhetően pontosan tudjuk, hogy hol és mikor készült az első magyarországi nyomtatvány, és hogy ki volt a nyomdásza. Magyar fordításban ez olvasható a kötet végén: „elkészült Budán az Úrnak 1473. évében pünkösöd előestéjén, Hess András által.” Ez a magyarországi nyomdásztörténet szempontjából különösen szerencsés, hiszen a nyomtatás helyének, idejének vagy akár a nyomdásznak pontos megjelölése nem volt általános az ősnymtatvány korszakban. Az is ritkaságnak számított, hogy első kiadványának történeti művet választott. Kárai Lászlóhoz szóló dedikációjában Hess megírja, „hogy óriási és sok napot igénylő munkát vállaltam magamra, tudniillik Pannónia Krónikájának kinyomtatását, tehát olyan munkát, amely hitem szerint minden magyar ember számára kedves és szívderítő” (Horváth János fordítása, Kasza Péter gondozásában). A *Chronicának* ma tíz fennmaradt példányát ismerjük: eredetileg – nemzetközi analógiák alapján – kétszáz példányban készülhetett. Hogy valóban érdeklődés mutatkozott a magyarok krónikája iránt, az is bizonyítja, hogy korabeli kéziratos másolatából négyet ismerünk. Megjegyezzük, hogy az 550. évfordulóra nemcsak hasonmás készült kísérőkötetettel, hanem egy hangoskönyv is Szabó Sipos Barnabás színművész előadásában (<https://chronica.oszk.hu/hangoskonyv>).

Az OSZK-ban tartott jubileumi ünnepségen a *Chronica Hungarorumba* szőtt, eredetileg önálló elbeszélések, nagy királyaink történetei közül Szabó Sipos Barnabás színművész Szent László királyról adott elő egy részletet, majd korabeli zenét hallhattunk Hetényi Milán és Illés Gábor előadásában.

Farkas Gábor Farkas előadása is, de az utána következő kerekasztal-beszélgetés is azt bizonyítja, hogy a *Budai krónika* kinyomtatása és Hess ideérkezése, budai működése milyen izgalmas kérdés. A kerekasztal-beszélgetés résztvevői Boross Klára (MTA KIK), Kasza Péter (OSZK Kulcsár Péter Historiográfiai Kutatócsoport), P. Vásárhelyi Judit (OSZK), Schöck Gyula, V. Ecsedy Judit (OSZK), a moderátor Varga Bernadett az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának osztályvezetője volt. A téma pedig az 1973-as, az ötszáz éves évforduló óta eltelt évtizedek új kutatási eredményei. Mindenekelőtt tisztelegtek a téma legnevesebb, nemzetközileg is elismert kutatójának, a száz esztendővel ezelőtt született Borsa Gedeonnak az emléke és munkássága előtt. A *Chronicával* és Hess munkásságával kapcsolatos felfedezései teljesen új megvilágításban mutatták be az első budai nyomda működését, és számos ponton revideálni kellett a korábbi tudósok véleményét. Mikrofilológiai módszerrel, Hess nyomdabetűinek elemzésével jutott új megállapításokra a budai nyomda méretét, a munka menetét, a nyomdabetűk mennyiségét illetően, melyeket monográfiájában közölt: *BORSA Gedeon: Andreas Hess, Bp., OSZK, 2013* (Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei, 6).

Erre az emlékezőes évfordulóra az OSZK már régóta készülődött. A nemzeti könyvtár kiadásában elkészült a *Chronica Hungarorum* új hasonmáskiadása. A mű jelentőségével a korábbi generációk is tisztában voltak: már 1900-ban elkészült első hasonmáskiadása Fraknói Vilmos tanulmányával, az ötszáz éves évfordulóra – 1973-ban – pedig új hasonmáskiadás készült Soltész Zoltánné bevezetőjével és Horváth János fordításával. Természetesen mindig az adott korszak technikai lehetőségei szerint.

Ez a mostani tehát a harmadik hasonmáskiadása a *Chronicának*, amelynek alkotója Schöck Gyula, a Schöck ArtPrint Kft. alapítója és tulajdonosa. 550 példányban jelent meg, a nagy felbontású képek az OSZK digitalizáló műhelyében készültek. Külön kötetben kaptak helyet a tanulmányok, ennek a kötetnek a szerkesztői Farkas Gábor Farkas és Varga Bernadett. A latin szöveg átírata Boross Klára munkája. Horváth János fordítását Kasza Péter aktualizálta, a kíséret tanulmányt, amely magyarul és angolul is szerepel a kötetben, Farkas Gábor Farkas írta.

A *Chronica* faksimilije az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Inc. 326 jelzetű példány alapján készült, két változatban. Az egyszerűbb változatban fadobozban van a faksimile és a kísérő tanulmánykötet. A különlegesebb, bibliofil változatban ugyancsak fadobozban helyezkedik el a faksimile és a kísérő tanulmánykötetben (a Prágában őrzött példány eredeti budai kötése mintájára), a tanulmánykötettel és a Grand Tokaj Zrt. hatputtonyos aszújával együtt.

Ugyanaznap délután még egy könyvtörténeti eseményre került sor az Országos Széchényi Könyvtárban: Monok István (MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgató) szervezésében, az *Eredmények és fehér foltok a régi magyar könyv kutatásában* című konferenciára. Az előadók a könyvkiadás, könyvkereskedelem, könyvhasználat, könyvkötés témakörében vizsgálták az utóbbi évtizedek kutatási eredményeit és a még elvégzendő feladatokat. Az előadók és előadások: Borreczky Anna, *A középkori magyar könyv és könyvhasználat*; Perger Péter, *A könyvkiadás története a nyomtatás kézműves korszakában*; Zvara Edina, *A könyvtárak Széchényi Ferenc könyvtáralapításáig*; Oláh Róbert és Hegyi Ádám, *A könyvolvasás a kora újkori Magyarországon*; Granasztói Olga, *A könyvkereskedelem története a 19. század első harmadáig*; Vilesek Andrea, *A könyvkötések története a kora újkori Magyarországon*. Az elvégzett kutatások és a megjelent kötetek imponáns mennyisége mellett is hasznos volt kijelölni a további feladatokat, hogy a magyarországi könyves kultúra egészéről minél teljesebb képünk legyen.

*

2023. szeptember 6–9. között *A könyv a kora újkori Kárpát-medence művelődésében: kiadás, befogadás, használat* címmel tudományos konferencia színhelye volt Sárospatak. A konferenciát a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztálya és a Tokaj-Hegyalja Egyetem Speculum Kutatócsoportja rendezte, együttműködve a magyarországi és határon túli egyetemek régi magyar irodalmi tanszékeivel. A konferencia további támogatója a Magyar Nemzeti

Múzeum Rákóczi Múzeuma, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia, a Magyar Tudományos Akadémia és az Universitas Kiadó. A konferencia színhelye részben a Sárospataki Rákóczi-vár, részben a Református Teológiai Akadémia volt.

A megnyitót Monok István, Tokaj-Hegyalja Egyetem Speculum Kutatócsoport vezetője és Kecskeméti Gábor, a HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet igazgatója tartotta. A konferenciát üdvözölte Tamás Edit, az MNM Rákóczi Múzeumának igazgatója.

Ekkor került sor a 2023-as Klaniczay-díj átadására, amelyet Újlaki-Nagy Réka kapott.

A konferencia nyitóelőadásai közül V. Ecsedy Judit a hazai könyvnyomtatás első kétszáz évét összegezte, Monok István a protestáns iskolai könyvtárak összetételéről, Tóth Zsombor a szöveghasználatról tartott előadást. A négynapos konferencia 44 előadását felsorolni is lehetetlen, de bizonyos témák és kutatási trendek mégiscsak kiemelkednek, illetve erősebben képviseltek. Hangsúlyosan szerepel a kiadástörténet (Tóth Zsombor, Kasza Péter, Gyulai Éva, Draskóczy Eszter, Figula János, Orbán Áron) és a könyvhasználat (Kiss Farkas Gábor, Kis Timea, Éliás János, Sipos Gábor, Béla Bálint, Bogár Judit, Hegyi Ádám, Balla Lóránt). Több előadás szólt a szorosabban vett könyvtártörténetről (Monok István, Ósz Sándor Előd, Tüskés Anna, Oláh Róbert). A forráshasználat kérdését Maczák Ibolya, Lovas Borbála és Simon József vizsgálta. Szenci Molnár Albert ismeretlen verses versengéséről hallhatuk P. Vásárhelyi Judit előadását, aki egyúttal az egyleveles nyomtatványok kutatására is felhívta a figyelmet, Szentmártoni Szabó Géza pedig a lappangó, töredékben maradt kéziratok vagy nyomtatott emlékeket tekintette át a 16. századi magyar irodalomban. A nyomdatörténetet V. Ecsedy Judit, Szabó András (*A vizsolyi nyomdáról másképpen*) és Petrőczy Éva (*Szenci Kertész Ábrahám és a lüneburgi Sterne-nyomda*) előadása képviselte

A konferencia sikeréhez Kecskeméti Gábor, Monok István és Papp Ingrid szervezőmunkája nagyban hozzájárult, akik biztosítani tudták nemcsak a szigorúan vett konferencia gördülékeny lebonyolítását, hanem a kiegészítő kulturális programokat is, mint a borsi Rákóczi-várnak és a leleszi premontrei konventnek a megtekintését.

*

Az 550 éves évfordulóra emlékezett a Magyar Szemiotikai Társaság is, amikor a Dobó István Vármúzeummal és az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Pedagógiai Karának Kommunikáció-tudományi Kutatócsoportjával közösen többnapos nemzetközi konferenciát rendezett Egerben 2023. október 6–8. között *A nyomtatott könyv szemiotikája* címmel. Ez egyúttal a 22. Semiotica Agriensis konferencia volt.

A konferencia szervezőbizottságának tagja Balázs Géza egyetemi tanár, H. Tomesz Timea egyetemi docens, Pölcz Ádám egyetemi docens és Voigt Vilmos professor emeritus volt.

Az előadások az első napon a Dobó István Vármúzeum konferenciatermében, a továbbiakban az Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen zajlottak. Balázs Géza bevezető gondolatai után Szűts Zoltán egyetemi docens tartott köszöntőt és nyitó előadást *Könyv-e a könyv, ha digitális?* címmel. Az aktuális kérdésfelvetés után az előadók a könyv szemiotikáját sokféle szempontból mutatták be. Több előadás is foglalkozott a tankönyvekkel (Már Orsolya, Vesszős Balázs). A könyv vizuális megjelenésével kapcsolatos kérdéseket elemeztek Vasné Tóth Kornélia (OSZK) és Gráfik Imre vizuális szemiotikai jegyzetei. A vers megjelenési formáiról Deák-Sárosi László (OSZK) előadása szólt. A könyv performatív alakváltozatairól Bókay Antal, Minya Károly és Mózes Gergely tartott előadást, míg színházi vonatkozásait Bessenyei Ágnes (OSZK) előadása elemezte. A régi magyar nyomtatványok témakörét Zágorec-Csuka Judit, (Lendava, Szlovénia) előadása képviselte: *Gondolatok Kultsár György, Az halálról való készletről rövid tanóság című, 1573-ban Alsólendván kiadott prédikációs könyvről* címmel.

*

Bár a 2023. október 11-i tudományos konferenciát és kiállítást címe szerint Borsa Gedeon születésének 100. évfordulója és a *Régi magyarországi nyomtatványok* ötödik kötetének megjelenése alkalmából rendezte az Országos Széchényi Könyvtár, ennek a konferenciának a főszereplője is a magyarországi könyvnyomtatás és az 550 éves magyarországi nyomtatott könyv volt. Rózsa Dávid főigazgató megnyitója után az első ülésen Monok István elnökölt. A retrospektív nemzeti bibliográfia és a nemzeti tudományosság összefüggéséről szólt Kecskeméti Gábor, Csorba Dávid és Verók Attila előadása.

Borsa Gedeonra emlékezett előadásában P. Vásárhelyi Judit, a Régi magyarországi nyomtatványok bibliográfiai kutatócsoport Borsa Gedeon utáni vezetője, majd a résztvevők megtekinthették azt a személyes tárgyakból, dokumentumokból összeállított kiállítást, amelyet *Essentia in Scientia* címen Garadnai Erika, az RMNy munkatársa állított össze és mutatott be. A további előadók mindegyike a legújabb RMNy kötet közreműködői, a kutatócsoport régebbi és jelenlegi munkatársai voltak: V. Ecsedy Judit, Perger Péter, Tóth Anna Judit, Szvorényi Róbert, Kovács Eszter, Bánfi Szilvia és Heltai János. Ennek az ülésnek, amelyen Madas Edit elnökölt, témája az 1671 és 1685 közötti hazai könyvtermés tanulságai voltak. Ismét bebizonyosodott, hogy az RMNy enciklopédikus jellegénél fogva és tízféle mutatójának köszönhetően rendkívül sokoldalú elemzésre ad lehetőséget. Előadások jelölték ki az RMNy helyét, szerepét a humántudományi, vallástörténeti, irodalomtörténeti kutatások között. Áttekintették az 1671 és 1685 közötti időszak hazai könyvnyomtatásának részmerlegét, a nyomdai változatok kérdését, a korszak hitvita-irodalmának a sajátosságait, a cseh verses szövegek felbukkanást a korszak egyes hazai nyomtatványaiban. Az autopszia alapján történő alapos feltáró munkának köszönhetően több ismeretlen forrásszöveg is előkerült, illetve új filológiai felfedezések nyomán sikerült bizonyos hazai nyomtatványok kiadásának körülményeit pontosítani.

E konferenciának már hagyománya van, mert az első kötet megjelenésekor (1971) és azóta is minden kötet megjelenése alkalmából tudományos konferencia mutatta be annak tartalmát és a hazai könyvnyomtatásnak egy-egy szakaszát. 1973-ban Sárváron hangzott el Borsa Gedeon, Botta István, Varjas Béla, Tarnóc Márton és V. Kovács Sándor előadása, amelyek a *Magyar Könyvszemle* 1973. évi 3–4. számában is megjelentek. Ezzel a számmal tisztelegtek a szerkesztők az 500 éves magyarországi könyvnyomtatás előtt. Ebbe az 1973-as sárvári tudományos konferenciával kezdődő sorba illeszkedett a mostani: míg az első a hazai könyvnyomtatás 500. évét ünnepelte, a mostani az 550. évfordulót. Az elhangzott előadások szerkesztett változatai a *Magyar Könyvszemle* és a MOKKA R-Egyesület következő füzetében jelennek majd meg.

V. ECESEDY JUDIT